

Şanlıurfa İlinde Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Depresyon Durumlarının Belirlenmesi

Determination of The Depression Status Of Mother Having Child With Disabilities In Sanliurfa

Fügen Özcanarslan¹, Hülya Karataş², Diler Aydın³

¹ Harran Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, İç Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Şanlıurfa

² Harran Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, Çocuk Sağ ve Hast Hemşireliği Anabilim Dalı, Şanlıurfa

³ Balıkesir Üniversitesi, Çocuk Sağ ve Hast Hemşireliği Anabilim Dalı, Balıkesir

Yazışma adresi: Hülya Karataş, Harran Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, Çocuk Sağ ve Hast Hemş AD, İpekyol/Şanlıurfa Tel: 05336545351, E-mail:hulya.karatas35@gmail.com

Geliş tarihi / Received: 11.04.2013

Kabul tarihi / Accepted: 26.02.2014

Özet

Amaç: Bu çalışma engelli çocuğa sahip annelerin depresyon durumlarının belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

Materyal ve metod: Araştırma tanımlayıcı ve kesitsel bir araştırmadır. Şanlıurfa ilinde 18 yaş altı engelli çocuğu olan 104 anne araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında Sosyodemografik Özellikler Bilgi Formu ve Beck Depresyon Ölçeği kullanılmış, yüz yüze görüşme yöntemi ile uygulanmıştır. Veriler bilgisayar ortamında SPSS 15.0 istatistik programında yüzdeler, ortalama ve ki-kare testi kullanılarak değerlendirilmiştir.

Bulgular: Çalışmaya katılan annelerin yaş ortalaması 32.75 ± 11.0 olup %69'u okur-yazar değil, %56.3'ü orta ekonomik düzeydedir. Engelli çocukların yaş ortalamasının 10.2 ± 3.9 olduğu, engelli çocukların %60.9'unun erkek olduğu saptanmıştır. Çocukların %26.4'ünün bedensel engelli olduğu, % 37.9'unun zihinsel ve %35.6'sının hem bedensel hem de zihinsel engelli olduğu saptanmıştır. Çalışmaya katılan annelerin %69'unun orta ve şiddetli düzeyde depresyonu olduğu saptanmıştır. Çocuğun cinsiyeti, anne eğitim düzeyi, anne ekonomik durumu, çocuğun engel durumu ile anne depresyon düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmazken, annenin suçlanma durumu ile anlamlı fark saptanmıştır.

Sonuç: Bu çalışmada araştırmaya alınan engelli çocuğa sahip annelerin depresyon düzeylerinin yüksek olduğu saptanmıştır. Daha geniş örnekleme çalışmaları yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, anne, depresyon, hemşirelik

Abstract

Background: This study was conducted to determine the status of depression in mothers of children with disabilities.

Material ve method: This is a descriptive and cross-sectional study. The sample consists of mothers with disabled children under the age of 18 in the province of Sanliurfa. To collect data Sociodemographic Characteristics Form and the Beck Depression Inventory were used via face-to-face interview method. For data evaluation percentiles, mean and chi-square tests were used in SPSS 15.0 packed programme for windows.

Results: The mean age of mothers was 32.75 years, 69% of were illiterate and 56.3% of them were in

moderate economic level. The average age of children with disabilities was 10.2±3.9 and 60.9% of them were male. 26.4% of children were physically disabled and 37.9% of were mentally disabled and 35.6% of them were both physically and mentally disabled. 69% of mothers participating in the study were found with moderate and severe depression. There were not statistically significant differences between gender of children, educational levels of mothers, economical levels of mothers, disability of children and the depression levels of mothers. However, there was a statistically significant difference between guilty conscience of mothers and their depression levels.

Conclusions: In this study we found high levels of depression in mothers of children with disabilities. Studies suggested that a wider sample.

Keywords: Child, mother, depression, nursing.

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü özürüllüğü, bireylerin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel durumuna uygun bir yaşam sürmesini sağlayan yeteneklerini kullanmasını engelleyen bir yetersizlik olarak tanımlamıştır.(1) Örgütün 2011 yılı engelli raporuna göre; dünya nüfusunun yaklaşık %15'i ya da bir milyardan daha fazla kişi herhangi bir engel türü ile birlikte yaşamaktadır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından 1970'li yıllarda engelli oranını %10 olarak bildirilmiştir. Son veriler, tüm dünyada yaşlı nüfusun artması, kronik hastalıkların artması, sağlık, çevresel ve diğer faktörlerin (trafik kazaları, doğal afetler vs) etkisiyle engellilik oranının arttığını göstermektedir (2).

Türkiye'de Devlet İstatistik Enstitüsü ve Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı'nın, 2002 yılında yaptığı araştırma sonuçlarına göre; engelli olan nüfusun toplam nüfus içindeki oranı % 12,29'dur ve yaklaşık sekiz buçuk milyon kişi (8.431.937) kişi engelli olarak yaşamını sürdürmektedir. Engelli nedenleri incelendiğinde; doğuştan engellilik oranının %34 olduğu, tüm özur türlerinde doğuştan özurü olanların oranının kırsal bölgelerde daha yüksek olduğu, sonradan özurü olanların oranının ise kentte daha yüksek olduğu belirtilmiştir (3). UNICEF 2005 yılında 18 yaş altında 150 milyon engelli çocuğun olduğunu belirtmiştir (2).

Bir çocuğun doğumu, ailelerin yaşamında bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Doğumda anne baba için doğal beklenti sağlıklı bir çocuğa sahip olmaktır. Sağlıklı bir çocuğun doğumu anne baba için gelişimsel bir kriz durumu yaratırken engelli çocuğun aileye katılması aile sisteminde önemli değişikliklere neden olmaktadır. Çocuğun engelli olması yetersizliğin derecesi ne olursa olsun aile için stresli bir durumdur ve ailenin özellikle çocuğun bakımı ile yakından ilgilenen annelerin karmaşık duygular yaşamasına neden olmaktadır. Aile bu duruma şok, inkar, acı çekme ve depresyon, suçluluk hissetme, kararsızlık, öfke, utanma, pazarlık, kabul ve uyum yaparak tepki vermektedir (4,5).

Engelli çocuğa sahip olmanın depresyon oluşumunu etkileyen önemli bir faktör olduğu literatürde yapılan çalışmalarda belirtilmektedir (6, 7, 8). Singer ve Floyd (2006) tarafından yapılan meta analizde; 1984-2003 yılları arasında yapılan 18 çalışma incelendiğinde, gelişimsel engelli çocukların annelerinde depresyon düzeylerinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir (7). Türkiye'de yapılan çalışmalarda engelli çocuğa sahip annelerin depresyon durumlarını belirlemeye yönelik sonuçlar değişiklik göstermektedir. Engelli çocuğa sahip annelerin depresyon puanlarının yüksek olduğunu saptayan çok sayıda çalışmaların (8, 9, 10, 11, 12, 13, 14) yanısıra depresyon puanları düşük düzeyde olan çalışmalar (15) bulunmaktadır. Engelli çocuğa sahip olan anneleri; kendi sağlık durumu, sosyoekonomik

durum, sosyal destek düzeyleri, baş etme yöntemleri, engelli çocuğa ait problemlerin düzeyi, engelliliğin derecesi, türü, çocuğa verilen değer, yaşadığı kültür gibi birçok değişkenin etkilediği yapılan çalışmalarda gösterilmiştir (15, 16, 17). Ailede annenin depresyon yaşaması tüm aileyi etkileyen bir durumdur. Bu nedenle annenin depresyon durumunun ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi engelli çocuğu olan annelerin yanı sıra tüm aileye yönelik yapılacak destek girişimleri önemli ölçüde (8, 17). etkileyecektir.

Ailelerin gereksinimleri doğrultusunda desteklenmesi içinde buldukları duruma uyum sağlamaları, kendilerine ve çocuklarına ilişkin duygu ve düşüncelerini anlamaları ve çocukların gereksinimlerine yanıt verebilme yeteneğini arttırarak, endişelerinin ve suçluluk duygularının azalmasını sağlamakta ve çocuğun gelişimini olumlu yönde etkileyebilmektedir (8, 10, 15). Çocuğu ve aileyi tanıyarak ailenin karşılaştığı güçlükleri ve destek kaynaklarını belirlemede hemşireler önemli role sahiptir. Litertürde hemşireler tarafından engelli çocukların annelerine verilen destek girişimler ile ailelerin bilgi düzeylerinin arttığı, stresle başa çıkmada ve depresyon bulgularını azaltmada etkili olduğu bildirilmiştir (18).

Şanlıurfa ili engelli nüfus oranının yüksek olduğu bölgeler arasında yer almaktadır. Bu nedenle bu çalışma Şanlıurfa ilinde engelli çocuğa sahip annelerin depresyon düzeyinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

Materyal ve Metot

Bu tanımlayıcı ve kesitsel çalışma Nisan- Mayıs 2012 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın evrenini Şanlıurfa ilinde gerçekleştirilen Kalkınma Bakanlığı destekli bir proje kapsamında Şanlıurfa valiliğinde kayıtlı annelerden telefon ile ulaşılabilen, 18 yaş altında engelli çocuğu bulunan 104 anne oluşturmuş olup, örneklem kapsamına

çalışmaya katılmaya gönüllü 87 anne alınmıştır. Veriler Sağlık Yüksekokulu dersliklerinde annelerle yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Çalışma için kurumlardan yazılı izin, örnekleme alınan annelerden çalışmanın amacı açıklanarak sözel izin alınmıştır. Anket formlarının ön uygulaması 10 anne ile gerçekleştirilmiştir.

Araştırma verilerinin elde edilmesinde araştırmacılar tarafından oluşturulan ve engelli çocuk ve ailesinin sosyodemografik özelliklerini sorgulayan 14 sorudan oluşan form ve Beck Depresyon Ölçeği (BDÖ) kullanılmıştır.

Beck Depresyon Ölçeği (BDÖ): BDÖ, Beck ve arkadaşları tarafından 1961 yılında oluşturulmuş ve Hisli tarafından (1989) Türkçeye çevrilerek geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. BDÖ, 21 sorudan oluşan 4'lü Likert tipi bir ölçektir. Cronbach alfa katsayısı 0.80 olarak bulunmuştur. Depresyon ile ilişkili emosyonel, kognitif, fiziksel ve motor fonksiyonlara ilişkin sorular içermektedir. Her bir maddenin puanı toplanarak sonuç elde edilmekte olup, puan toplamı 0-63 aralığında olmaktadır. Buna göre; 0-13 puan arası depresyon olmadığını, 14-24 puan orta derecede depresyonu, 25 puan ve üstü ise ciddi depresyonu göstermektedir (19). Verilerin analizinde SPSS 15.0 istatistik programı, değerlendirmede ise yüzdelikler, ortalama ve ki-kare testi uygulanmıştır (20).

Sonuçlar

Çalışmaya katılan annelerin yaş ortalaması 32.75 ± 11.0 olup % 69'u okur-yazar değil ve %56.3'ü orta ekonomik düzeydedir. Annelerin medeni durumları incelendiğinde %76.2'sinin evli (resmi nikahlı) olduğu saptanmıştır. Annelerin %60.9'u erkek bir engelli çocuğa sahip ve çocukların yaş ortalamasının 10.2 ± 3.9 olduğu saptanmıştır. Çocukların %26.4'ünün bedensel engelli olduğu, % 37.9'unun zihinsel ve % 35.6'sının hem bedensel hem de zihinsel engelli olduğu saptanmıştır.

Anneler çocuklarının engelli olmasının nedenlerini

% 24.1 oranında akraba evliliğine bağlarken, %14.9'u gebelik döneminde sorun yaşadığını ve %14.9'u ise doğum sonrasında yaşanan sorunlar nedeniyle engelli çocuk sahibi olduğunu ifade etmiştir.

Annelerin %16.1'i çocuklarının engelli olması nedeniyle kendini suçlu hissettiği, %11.5'inin ise çocuklarının engelli olması nedeniyle birini suçladığı ve suçlanan kişinin %68 oranında doktor olduğu belirlenmiştir. Annelerin %41.4'ü duygularını kimseyle paylaşmamakta, paylaşanların % 58.6'sı ise sadece ailesi ile paylaşmaktadır.

Tablo 1 incelendiğinde; çalışmaya katılan annelerin, %69'unun orta ve şiddetli düzeyde depresyonu olduğu saptanmıştır. Annelerin depresyon puan ortalamaları 21.38 ± 11.6 bulunmuştur. Engelli çocuğun cinsiyeti ile annelerin depresyon düzeyleri arasındaki farkı belirlemek amacıyla yapılan analizde (Tablo 2); kız ve erkek çocuğa sahip annelerin depresyon düzeyleri arasındaki fark istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur ($\chi^2=0.473$, $p=0.63$). Annelerin eğitim düzeylerine göre depresyon düzeyleri arasındaki farkın belirlenmesi amacıyla yapılan analizde (Tablo 3); eğitim düzeyleri ile depresyon durumları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$). Annelerin ekonomik durumlarına göre depresyon oranları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır ($\chi^2=2.654$ $p= 0.44$). Çocukların bedensel, zihinsel veya her iki engele sahip olma durumuna göre annelerin depresyon oranları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($\chi^2=1.736$, $p= 0.42$) (Tablo 4). Annelerin suçlanma durumlarına göre annelerin depresyon oranları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=3.21$, $p= 0.029$) (Tablo 5).

Tartışma

Bu çalışmada engelli çocuğa sahip annelerin depresyon durumları değerlendirilmiştir. Çalışmaya katılan annelerin %69'unun orta ve şiddetli düzeyde depresyonu olduğu saptanmıştır. Literatürde engelli çocuğa sahip annelerin depresyon düzeylerinin yüksek olduğu ifade edilen çalışmalarla (9-14) birlikte düşük düzeyde bulunduğunu gösteren çalışmalar da (15) yer almaktadır. Çalışma sonuçlarımız Dereli ve Okur'un (2008), Uğuz ve arkadaşlarının (2004), Bahar ve arkadaşlarının (2009), Bumin ve arkadaşlarının (2008) ve Yıldırım ve Conk'un (2005) çalışmaları (18) ile engelli çocuğa sahip olma durumunun annelerde depresyon düzeylerinde artış göstermesi yönünden benzerlik göstermektedir.

Çalışmamızda engelli çocuğun cinsiyeti ile annelerin depresyon düzeyleri arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (Tablo 2). Ancak, erkek çocuğa sahip annelerin depresyon düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Erkek çocuğun daha çok tercih edildiği toplumlarda engelli erkek bebeğin doğumu anne için daha yüksek oranda yıkıma neden olabileceği bu nedenle depresyon oranlarının yükseldiği düşünülmektedir. Toplumumuzda farklı kültür ve eğitim seviyelerinde ailelerde erkek çocuklara daha fazla önem verilmesine rağmen aileler kız ve erkek çocukları için yaşamda benzer kaygı ve düşüncelere sahiptirler. Çalışma sonuçları literatürdeki diğer çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir (6, 8, 12, 15). Kültürel değerler açısından erkek çocuklara verilen önem göz önünde bulundurulduğunda çalışmamızda engelli çocuklarda cinsiyet ile ilgili bir fark olmaması olumlu olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmamızda annelerin eğitim durumuna göre depresyon oranları arasında istatistiksel olarak bir fark bulunmamıştır (Tablo 3). Çalışma bulgusu literatürde birçok çalışma bulgusu ile benzerlik göstermektedir (8, 12, 15, 16). Yıldırım Sarı ve

Başbakkal tarafından 2010 yılında yapılan çalışmada anne eğitim düzeyi azaldıkça depresyonun arttığı saptanmıştır (13). Bu bulgu çalışma bulgusu ile farklılık göstermektedir.

Bu çalışmada annelerin %56.3'ünün orta ekonomik düzeyde olduğu saptanmıştır. Engelli bir çocuğun bakımı, eğitimi, tedavisi ailenin mali kaynaklarını zorlayan bir durumdur. Ancak çalışmamızda annelerin ekonomik durumlarına göre depresyon oranları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır ($X^2=2.654$ $p= 0.44$). Literatürdeki çalışma sonuçları çalışmamızla benzerlik göstermemektedir (8, 11, 13). Demir ve arkadaşlarının (2010) çalışmasında çalışmayan annelerde çalışanlara oranla yüksek düzeyde depresyon olduğu, Yapılan çalışmalarda gelir durumu düştükçe depresyon görülme oranının arttığı saptanmıştır (8, 11, 13).

Çocuklarının engelli olduğunun öğrenilmesi, engelin derecesi ne olursa olsun aileler için travmatik bir durumdur (9, 17). Literatürde ebeveynlerin çocuğun engelini kabullenmesinde engelin türü ve derecesinin önemli olduğunu belirten çalışmalar (17) olduğu gibi anlamlılık göstermeyen çalışmalar da (8, 12) bulunmaktadır. Çalışmamızda çocukların engel türüne göre annelerin depresyon oranları incelendiğinde arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (Tablo 4). Şengül ve Baykan (2013) çalışmalarında zihinsel engelli çocuklarda zeka düzeyinin hafif, orta ve ağır olması ile annede depresyon varlığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki görülmüştür. Dereli ve Okur'un (2008) ve Küllü (2008) çalışmalarında ise annelerin depresyon düzeyleri ile çocukların özür türüne göre depresif belirti görülme oranları incelendiğinde fiziksel engeli olan çocukların ailelerinde depresif belirti oranı en yüksek bulunmuş fakat istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (8, 12, 17). Annenin

eğitim ve ekonomik durumu, çocuğun cinsiyeti ve özür derecesi ile depresyon durumları arasında fark bulunmaması annelerin içinde buldukları durum ne olursa olsun özürlü çocuğa sahip olma durumunun depresyon düzeyini etkilediği düşünülmektedir.

Annelerin suçlanma durumlarına göre depresyon oranları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Tablo 5). Anneler, çocuğun özrünü fark edememe nedeniyle sağlık personeli, çocuğa gereken ilgi ve anlayışı gösterememekten dolayı kendilerini suçladıkları gibi özürlü çocuğa sahip olma nedeni ile ailedeki diğer bireyler veya çevre tarafından suçlanmaktadır. Ayyıldız ve arkadaşlarının (2012) çalışmasında annelerin çocuğun engelinden dolayı kendilerini suçlamadıkları ama çocuğun engelinden dolayı kendilerini suçlu hisseden annelerin etkisiz baş etme davranışlarının kendilerini suçlamayan annelere göre yüksek olduğu belirtilmiştir (21). Küllü'nün (2008) ise çalışmasında çevresi tarafından suçlanan annelerin %42.6'sında orta ya da şiddetli depresif belirti görülmüş fakat suçlanma durumu ile depresif belirti görülme şiddeti arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (12). Yine çocuğunun özürlü olmasından dolayı birini suçlayan annelerin yaklaşık yarısında orta ya da şiddetli depresif belirti görülmüş ve istatistiksel olarak anlamlılık belirlenmiştir. Araştırma sonucu Küllü'nün (2008) ile depresif belirtiler görülmesi yönünden benzerlik göstermektedir.

Şanlıurfa ilinde engelli çocuğa sahip annelerin depresyon durumlarını ve etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada; annelerin yüksek oranda orta ve şiddetli düzeyde depresyonu olduğu ve anne eğitim durumu, gelir düzeyi, çocuğun cinsiyeti ve engel türü değişkenlerinin anne depresyon düzeyini etkilemediği, sadece annelerin suçlanma durumu ile anlamlı fark olduğu saptanmıştır.

Bu sonuçlar doğrultusunda; annelere depresyon

oranının yüksek olması nedeniyle gerekli hemşirelik girişimlerinin uygulanması, destek ve danışmanlık hizmetinin verilmesi, engelli çocuğa

sahip annelere yönelik hemşirelik girişimlerinin uygulandığı ve sonuçlarının değerlendirildiği girişimsel çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Tablo 1. Annelerin Depresyon Düzeyleri

Depresyon Durumu	n	%
Depresyon yok	27	31
Orta Depresyon	28	32.2
Şiddetli Depresyon	32	36.8
Toplam	87	100.0

Tablo 2. Çocuğun Cinsiyetine Göre Annenin Depresyon Durumlarının Karşılaştırılması

Cinsiyet	Depresyon					
	Yok		Var		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Kız	12	35.3	22	64.7	34	100.0
Erkek	15	28.3	38	71.7	53	100.0

$X^2=0.473$ $p=0.63$

Tablo 3. Annelerin Eğitim Düzeylerine Göre Depresyon Durumlarının Karşılaştırılması

Eğitim Durumu	Depresyon					
	Yok		Var		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Okur-Yazar	22	36.7	38	63.3	60	100.0
Değil	5	18.5	22	81.5	27	100.0

$X^2=2.865$, $p=0.13$

Tablo 4. Çocukların Engel Türüne Göre Annelerin Depresyon Durumlarının Karşılaştırılması

Çocuğun Engel Türü	Depresyon			
	Yok		Var	
	n	%	n	%
Bedensel	6	26.1	17	73.9
Zihinsel	13	39.4	20	60.6
Her ikisi	8	25.8	23	74.2
Toplam	27	31.0	60	69.0

$X^2=1.736, p= 0.42$

Tablo 5. Annelerin Suçlanma Durumuna Göre Depresyon Düzeylerinin Karşılaştırılması

Annenin Suçlanma Durumu	Depresyon			
	Yok		Var	
	n	%	n	%
Evet	1	7.1	13	92.9
Hayır	26	35.6	47	64.4
Toplam	27	31.0	60	69.0

$X^2=3.21, p= 0.029$

Yazarlarla ilgili bildirilmesi gereken konular (Conflict of interest statement) : Yok (None)

Kaynaklar

- 1) Disability Prevention and Rehabilitation World Health Organization 1981 http://whqlibdoc.who.int/trs/WHO_TRS_668.pdf. Erişim Tarihi: 03.04.2013.
- 2) World Report on Disability World Health Organization 2011. www.who.int Erişim Tarihi: 03.04.2013.
- 3) Türkiye Özürlüler Araştırması 2002, Devlet İstatistik Enstitüsü. <http://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0014899.pdf> Erişim Tarihi: 03.04.2013.
- 4) Sen E, Yurtsever S. Difficulties experienced by families with disabled children. JSPN 2007; 12(4): 238-52.
- 5) Veisson M. Depression symptoms and emotional states in parents of disabled and non-disabled children. Social Behavior and Personality: an International Journal 1999; 27(1): 87-91.
- 6) Al-Eithan MH, Robert AA, Al-Saeed AH. Mood

- problems of mothers with disabled children in Saudi Arabia. A preliminary prospective study. Saudi Med J 2010;31(10):1161-65.
- 7) Singer GHS, Floyd F. Meta-analysis of comparative studies of depression in mothers of children with and without developmental disabilities. American Journal on Mental Retardation 2006;111(3):155-9.
 - 8) Dereli F, Okur S. Engelli çocuğa sahip olan ailelerin depresyon durumunun belirlenmesi. Yeni Tıp Dergisi 2008;25: 164-8.
 - 9) Uğuz Ş, Toros F, Yazgan İnanç B, Çolakkadıoğlu O. Zihinsel ve/veya bedensel engelli çocukların annelerinin anksiyete, depresyon ve stres düzeylerinin belirlenmesi. Klinik Psikiyatri 2004;7:42-47.
 - 10) Bahar A, Bahar G, Savaş HA, Parlar S. Engelli çocukların annelerinin depresyon ve anksiyete düzeyleri ile stresle başa çıkma tarzlarının belirlenmesi. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi 2009; 4(11):97-112.
 - 11) Demir G, Özcan A, Kızılırmak A. Zihinsel engelli

- çocuğa sahip annelerin depresyon düzeylerinin belirlenmesi. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi 2010; 13(4): 53-8.
- 12) Küllü Z. Özürlü çocuğa sahip ebeveynlerde depresyon durumunun değerlendirilmesi. Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2008.
 - 13) Yıldırım Sarı H, Başbakkal Z. Depression among mothers of children and adults with an intellectual disability in Turkey. Int J Nurs Pract 2010;16(3):248-53.
 - 14) Bumin G, Günel A, Tükel Ş. Anxiety, depression and quality of life in mothers of disabled children. S.D.Ü. Tıp Fak. Derg 2008;15(1):6-11.
 - 15) Ergin D, Şen N, Eryılmaz N, Pekuslu S, Kayacı M. Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin depresyon düzeyi ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 2007;10(1): 41-8.
 - 16) Savaşır I, Şahin NH. Beck Depresyon Envanteri (BDE). Bilişsel davranışçı terapilerde değerlendirme: sık kullanılan ölççekler kitabı. Editörler: Işık Savaşır, Nesrin H Şahin, Türk

Psikologlar Derneği Yayınları No 9, Özyurt Matbaacılık, Ankara, 1997, 23-38.
17) Akgül, A. Tıbbi Araştırmalarda İstatistiksel Analiz Teknikleri SPSS Uygulamaları (3. basım). Ankara: Emek Ofset, 2005.
18) Yıldırım F, Conk Z. Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip anne/babaların stresle başa çıkma tarzlarına ve

depresyon düzeylerine planlı eğitimin etkisi. C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 2005; 9(2):1-10.
19) Natan K. Zihinsel engelli çocuğu olan ve zihinsel engelli çocuğu olmayan annelerin depresyon ve kaygı düzeyleri. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.
20) Şengül S, Baykan H. Zihinsel engelli çocukların

annelerinde depresyon, anksiyete ve stresle başa çıkma tutumları. Kocatepe Tıp Dergisi 2013; 14(1):30-9.
21) Ayyıldız T, Şener DK, Kulakçı H, Veren F. Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin stresle baş etme yöntemlerinin değerlendirilmesi. Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi 2012; 11(2):1-12.